

## **Op den zolder : een schets door J.J. Cremer**

Gedateerd s Gravenhage, 16 januari 1861.

Handschrift: Op den zolder : Eene schets. Gedateerd Den Haag, [12-16 jan. 1861]. In bezit van de Koninklijke bibliotheek in. 12 fol.

Handschrift vertaling: Auf dem Speicher : Eine Schilderung. Vertaald door C.A. Boell. Autograaf van de vertaler? Vertaling door C.A. Boell van Op den zolder. Eene schets (1861). Handschrift in de Koninklijke bibliotheek. 18 fol. Genaaid in papieren omslag.

1e druk: Op den zolder : eene schets. Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstromingen binnen Nederland in 1861. Rotterdam: H. Nijgh, 1861. 28 p.

2e druk in: Kruuzemuntje en andere vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1870]. p. 95-128.

3e druk in: Novellen en vertellingen: Op den zolder. Portretten. Leiden: A.W. Sijthoff, [1871]. p. 1-16.

4e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1873], Serie: Arme Samuel - Op den zolder. p. 87-99.

5e druk in: Novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, [1876]. Serie met afbn.: Op den zolder. Portretten. p. 1-16.

6e druk In: Betuwsche novellen en vertellingen. Leiden: A.W. Sijthoff, z.j. [1879]. 15 deeltjes, afz. gepagineerd in een band. Bevat illustratie bij elke vertelling. Bevat: Op den zolder 16 p. Premie van het Leidsch dagblad.

7e druk in: De volksvriend, oktober 1880. Orange city, Iowa. (Feuilleton in 2 delen).

8e druk in: Novellen en vertellingen. Amsterdam: Gebr. Koster, [1880]. p. 1-16. Samen met Portretten.

9e druk in: Romantische werken : vertellingen en schetsen. Deel 13. Amsterdam: D. Noothoven Van Goor, 1881. p. 89-101.

10e druk in: Novellen en vertellingen: deel 1. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij., [ca. 1885]. 7e dr. p. 313-324. Bibliotheek van Nederlandsche schrijvers.

11e druk in: Leidsche herdrukken. Leiden: A. W. Sijthoff, 1906. Leidsche herdrukken no. 29. De vriend van den huize - Op den zolder.

12e druk in: Grietje op 't Heuningsarf, enz. elf novellen. Leiden: A.W. Sijthoff's uitg.-mij, [1909]. p. 57-68. Bibliotheek voor het Nederlandsche volk.

13e druk in: Novellen en vertellingen : een winternacht [... et. al.]. Leiden: A.W. Sijthoff's uitgeverij, ca. 1938. 7e druk. p. 3131-324. Romantische werken.

5' kant 6' 30g

Br. A e 3

# OP DEN ZOLDER.

EENE SCHETS

DOOR

J. J. CREMER.

Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten  
gevolge der overstromingen binnen  
Nederland in 1861.

*Prijs 50 Cents.*

# OP DEN ZOLDER.

EENE SCHETS

DOOR

J. J. CREMER.

Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten  
gevolge der overstromingen binnen  
Nederland in 1861.

To Rotterdam bij  
H. N I J G H  
1861.



*Auf dem Speicher.*

*Eine Schilderung*

*von*  
*J. J. Cremer.*

*Aus dem Holländischen überfetzt*

*von*  
*C. A. Boell, th. st.*

*im Holländischen ausgegeben*  
*Genz zum Besten der armen Ueberschwemten*  
*in dem Niederlande. 1861.*

Nieuwe Rotterdamsche courant, 14 januari 1861:

**WATERSNOOD.**  
De Uitgever H. NIJGH heeft ter Perse gelegd:  
**EENE SCHETS van J. J. CREMER,**  
GETITELD:  
**OP DEN ZOLDER.**  
De Opbrengst is geheel bestemd ten behoeve der Nood-  
lijdenden door de jongste Overstromingen. (713)

Nieuwe Rotterdamsche Courant, 23 januari 1861:

Thans ziet de aangekondigde schets van den heer **J. J. Cremer**, getiteld: *Op een Zolder*, bij den uitgever H. Nijgh alhier het licht. Wij haasten ons de aandacht onzer lezers daarop te vestigen.

In deze bladen schetst de heer Cremer met zijn eigenaardig talent in het schilderen van Geldersche toestanden en karakters, een gelukkig boeren huisgezin, dat door het water overvallen, zonder vuur en schier zonder dekking een akeligen nacht, in de nijpendste koude op den zolder doorbrengen moet. In waarheid van voorstelling en lokale kleur is deze schets uitmuntend en zou zij reeds daarom in veler handen verdienen te komen.

Moge het doel, dat schrijver en uitgever zich hiermede voorstelden: het lot dier armen den lezer nog nader aan het hart te leggen, in ruime mate worden bereikt.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 24 januari 1861:

**CREMER, J. J., Op den zolder.** Eene schets. Geheel ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstromingen binnen Nederland in 1861. Post 8°. (28 bl.) Rotterdam, H. Nijgh. f 0,50.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 24 januari 1861:

**WATERSNOOD.**

**OP DEN ZOLDER.**

EENE SCHETS

DOOR

**J. J. CREMER.**

*Geheel ten voordeele van de Noodlijdenden tengevolge der Overstromingen binnen Nederland, in 1861.*

Uitgave van **H. NIJGH.** Prijs 50 Cents.

(1096)

Nieuwe Rotterdamsche courant van 26 januari 1861:

**WATERSNOOD.**

**OP DEN ZOLDER.**

EENE SCHETS

DOOR

**J. J. CREMER.**

*Geheel ten voordeele van de Noodlijdenden tengevolge der Overstromingen binnen Nederland, in 1861.*

Uitgave van **H. NIJGH.** Prijs 50 Cents.

(1096)

Nieuwe Rotterdamsche courant, 2 februari 1861:



**OP DEN ZOLDER,**  
 EENE SCHETS  
 DOOR J. J. **CREMER,**  
 Prijs 50 Cents.

Uitgegeven geheel ten voordeele van de **Noodlijdenden** ten gevolge der Overstromingen binnen *Nederland* in 1861.

De Uitgever acht deze **Schets** in het belang der ongelukkigen uitnemend ter Voordragt geschikt. Op aanvrage zendt hij gaarne *franco* Inteekenlijsten, om die — na de voordragt van het Stuk — der vergadering aan te bieden.

Rotterdam. (1446) **H. NIJGH.**

Nieuwe Rotterdamsche courant, 4 februari 1861:

**OP DEN ZOLDER,**  
 EENE SCHETS  
 DOOR J. J. **CREMER,**  
 Prijs 50 Cents.

Uitgegeven geheel ten voordeele van de **Noodlijdenden** ten gevolge der Overstromingen binnen *Nederland* in 1861.

De Uitgever acht deze **Schets** in het belang der ongelukkigen uitnemend ter Voordragt geschikt. Op aanvrage zendt hij gaarne *franco* Inteekenlijsten, om die — na de voordragt van het Stuk — der vergadering aan te bieden.

Rotterdam. (1446) **H. NIJGH.**

Arnhemsche courant, 7 februari 1861:

*Op den Zolder* is de titel van een door H. Nijgh te Rotterdam uitgegeven boekje van den verdienstelijken Betuwschen novellist J. J. Cremer, waarvan de opbrengst voor de noodlijdenden door den watersnood bestemd is. De schrijver levert daarin vol gevoel en in den hem eigenaardigen schrijftrant een tafereel, gevormd door een gelukkig en welgesteld boerengezin in den Bommelerwaard, op het oogenblik van den watersnood. Het is eene schildery vol leven en waarheid, bij welker beschouwing menig een een traan zal ontrollen. Wij verwachten met grond, dat schrijver en uitgever door een ruim debiet dezer voortreffelijke lettervrucht eene volkomene voldoening van hunne weldadige bemoeijingen zullen smaken.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 7 februari 1861:

**OP DEN ZOLDER.** Schets door J. J. CREMER.  
Heeren Confrères zullen mij zeer verpligten, door de terugzending der exemplaren die zij niet voor rekening wenschen te behouden, met opgave tevens of zij al dan niet aanspraak maken op de verleende korting.  
Rotterdam, 4 Febr. 1861. H. NIJGH. [179]

Nieuwe Rotterdamsche courant, 15 februari 1861:

Naar wij vernemen, heeft het Z. K. H. den prins van Oranje behaagd in te teekenen voor een getal exemplaren van het werkje *Op den Zolder*, eene schets door J. J. Cremer, uitgegeven geheel ten voordeele van de noodlijdenden, ten gevolge der overstromingen, door den uitgever N. Nijgh.

Algemeen handelsblad, 18 februari 1861:



## INGEZONDEN STUKKEN.

### Onder den titel van: WATERSNOOD-LITTERATUUR

toek een boekverkooper-uitgever in het *Handelsblad* van Maandag 11 Febr. (Zondags-Ridde) letter te velde tegen de auteurs en uitgevers, die door de middelen, welke onder hun bereik liggen, de ongelukkige watersnood-lidders wilden te hulpe komen. Wij gelooven niet dat die hoog-wijze boekverkooper-uitgever zijn waarlijk onedel doel zal bereikt hebben om den lezers van het *Handelsblad* voor zijne lezers te winnen, dat val die ondernemingen zich reduceren (3) tot eene ellendige speculatie."

En was dat ook een ellendige speculatie, toen die koopman uit 's Bosch zijn marksjen ten beste diere arme lidders openstelde; toen tooneelkunstnaren de opbrengte van ruisse gevallen malen ten behoeve hunner arme natuurgemooten ten beste gaven, toen — door het ganache land de oude tooneelkunst werd dienstbaar gemaakt aan het schoone doel om den naaste te helpen. Was dat eene ellendige speculatie, berekening op eigen voordeel? Zoudt ge dat ook soms berekening noemen. Mijnheer de boekverkooper-uitgever, wanneer de Koning der Nederlanden geen moeiten en gevaren ontzet om hulp en troost te brengen aan zijne beproefde onderdanen? Ja, gij misschien wel, gij die driest uw confraters van diefstal beschuldigt, van diefstal, want iedere penning den arme ontboden is diefstal; gij, die het hart van den schrijver verlankt, van den schrijver, die het hem geschoone talent zoo gaarne tot heil van den armen broeder besteedde!

O, moegt er een zijn, die, op welke wijze dan ook, zijne gaven schonk uit verzacht of bejag op eigen voordeel, hij wete dat God de harten kent; maar gij, mijnheer de boekverkooper-uitgever, gij kent ze nog niet. Voorts betwijfelt gij de goede vruchten der watersnood-litteratuur, wij voor ons gelooven nog, dat menig soldaat den borrel zal verzuikt hebben, om den Noed van zijn wapenbroeder te lenigen, dat, om slechts weinigen te noemen, van Koozeveld's troostwoord ook ter wille van dien geliefden schrijver, door velen gekocht zal worden; dat de gesichten van Laurillard, van den Bergh en anderen, hun goede vruchten afwerpen; dat het **Op den Zolder** van Cremer, behalve eene ruisse opbrengst, nog menig hart een dieperen indruk der geloden angsten en smarten zal geven en dat in één woord de poging der pers zoo al niet een edeler dan zeker een even edele poging zal zijn, als die der kunst en of wel van het lot.

Mijnheer de boek-uitg., wij kennen u niet en willen u liefst niet kennen, maar moegt ge nog jong zijn, o, neem dan den welmeenenden raad, dat ge toch nimmer ligtvaardig oordeelt, misschien geeft ge veel van het uwe, maar wie zal u thans vrijwaren voor de smet, dat ge een koud en gevoelloos hart bezit. Een ieder zie toe voor zich zelve!

De opregte Haarlemsche courant, 1 maart 1861:

# OP EEN ZOLDER.

Eene Schets door J. J. **CREMER.**

PRIJS 50 Ct.

Tot 15 Maart aanst., zal van dit Werkje, Exempl. worden afgeleverd ten behoeve van de *Slagtoffers van den Watersnood* en alsdan de rekening van die uitgave worden afgesloten.

H. N I J G H.

Nieuwsblad voor den boekhandel, 14 maart 1861:

LET WEL.

Daar ik de rekening van het werkje :

**OP DEN ZOLDER**, eene schets door J. J. CREMER, wensch af te sluiten, ten einde de gelden ten behoeve van de slagtoffers van den watersnood te kunnen storten, zoo neem ik de vrijheid H. H. Confraters allerbeleefdste te verzoeken, het bedrag van de verkochte Exempl. per postwissel aan mij te willen overmaken, vermits zulks tijd en kosten bespaard. Het spreekt van zelve, dat de kosten van den postwissel door hen moet worden afgehouden; de onverkochte Ex. verwacht ik per eerste couvert terug.

In het nummer van het *Humoristisch Album*, dat einde dezer maand wordt verzonden, hoop ik de verantwoording dier uitgave te verspreiden, met opgave door wie en hoeveel Ex. zijn verkocht.

Vriendelijk aandringende op eene spoedige uitvoering van mijn verzoek, heb ik de eer mij te teekenen.

Rotterdam,  
13 Maart 1861.

Uwe zeer Dienstwillige,  
H. NIJGH. [375]

Java-bode, 23 maart 1861:

Door den Boekhandelaar H. Nijgh te Rotterdam, is ons gezonden een Ex. van het werkje

**OP DEN ZOLDER,**

eene schets door J. J. CREMER, uitgegeven ten voordeele van de noodlijdenden ten gevolge der overstromingen binnen Nederland in 1861.

Even zoo is ons tot hetzelfde doel gezonden van onzen ziele thans in Nederland bevindenden Oudgast

W. L. RITTER, Uitboezeming ter gelegenheid van zijn terugkomst in het Vaderland, na een 45 jarig verblijf in Nederlandsch Indië.

Mogen de zoo gewillig en spoedig gebragte offers voor de op Midden Java ondervonden ramp reeds velen zijn geweest, toch wagen wij het door aanbidding van bovenstaande werkjes ook nog een beroep te doen op de bekende mildheid onzer landgenooten in deze gewesten.

Waar Z. M. Onzen geëerbiedigden Koning op zoo veelzijdige wijze de noodlijdenden te hulpe komt moet ieder zich geroepen voelen ook het zijne bij te dragen en hem daarin te volgen.

Zij het ons vergund, landgenooten nog enkele tranen te droogen en eenigen balsem te gieten in de geslagene wonden van den armen daglooner in de *Bom-melerswaard* en het land van *Maas* en *Waal*!

Voor eene Bijdrage, hoe gering ook en eenvoudig, staan we boven genoemde werkjes af en stellen die tot het bewuste doel op aanvraag verkrijgbaar bij alle Boekhandelaren op Java en Buiten Bezittingen bij Tokohouders in de binnenlanden, zoomede aan Directiën van Sociëteiten, Kommissarissen van Kantienen of wien ze anders zouden willen aanvragen.



Nieuwsblad voor den boekhandel, 4 april 1861:

### Boekbeoordeelingen.

- Almanak (Nederl. Residentie en 's Gravenhaagsche Stads-) voor 1861. Letterbode 13.
- BEIJER, (J. C.) Leerb. der aardrijksk. Leeskab. 4.
- BERGH, (S. J. VAN DEN) Eene bede aan mijne landgenooten. Gids 4.
- (P. T. HELVETIUS VAN DEN) Huis- en reisbibliotheek. Boekz. 3. N. Rec. 4.
- BOSCH KEMPER, (Jhr. Mr. J. DE) Geschiedk. onderzoek naar de armoede in ons vaderland. Leeskab. 4.
- BRINK, (J. TEN) Gerbrand Adriaensen Brederoô. Leeskab. 4.
- BULL, (A. J. DE) Binnenhuisjens. Leeskab. 4.
- BUYS BALLOT, (Dr.) Eenige regelen voor aanstaande weersveranderingen. Gids 4.
- CAIRD, (JOHN) Godsdienst in het dagel. leven. Boekz. 3.
- CHANTEPIE DE LA SAUSSAÏE, (D.) La Crise religieuse en Hollande. N. Rec. 4.
- COHEN, (Dr. L. ALI) Algemeene gezondheid. Leeskab. 4.
- COQUEREL, (A.) Prakt. besch. over het preeken. Boekz. 3. Godgel. Bijdr. 3.
- CREMER, (J. J.) **Op den zolder.** Gids 4.
- COSTA, (Mr. IS DA) Beschouwing van het 2e b. van Lucas. N.

Nieuwe Rotterdamse courant, 19 april 1861:

## WATERSNOOD.

Na de vorige opgaven is door den ondergeteekende ten behoeve van de noodlijdenden door den Watersnood, ontvangen:

*Derde gedeelte van de opbrengst van eene Schets door J. J. Cremer, getiteld: **Op den Zolder**, uitgegeven door den ondergeteekende . . . . . f 600*

*Vorige opgave . . . . . " 18,041.76*

*f 18,641.76*

*De Directeur-Uitgever der Nieuwe Rotterdamse Courant,  
**H. NIJGH.***

Nieuwe Rotterdamse courant, 9 juni 1861:

Naar wij vernemen heeft de Schets van den heer J. J. Cremer, getiteld **Op den Zolder**, door den heer H. Nijgh alhier ten behoeve der slagtoffers van den watersnood uitgegeven, opgebracht netto f 2155,90.

Arnhemsche Courant, 11 juni 1861:

Naar wij vernemen heeft de Schets van den heer J. J. **Cremer**, getiteld „Op den Zolder”, door den heer H. Nijgh te Rotterdam ten behoeve der slagtoffers van den watersnood uitgegeven, opgebracht netto f 2155,90.

Nieuwe Rotterdamsche courant, 11 juni, 1861:

**WATERSNOOD.**

Na de vorige opgaven is door den ondergeteekende, ten behoeve van de noodlijdenden door den Watersnood hier te lande, ontvangen:

*Vierde gedeelte en saldo van de opbrengst eener schets door J. J. Cremer, getiteld: **Op den Zolder**, uitgegeven door den ondergeteekende . . . . . f 355.90*

*Vorige opgave . . . . . " 19,699.91  $\frac{1}{2}$*

---

*f 20,055.81  $\frac{1}{2}$*

De Ondergeteekende bedankt nogmaals de edele gevers, die hem in staat stelden opgemelde som in te zamelen, en acht de taak, welke hij op zich nam, thans volbragt. Eene verantwoording der gelden is door hem aan het gemeentebestuur alhier ingeleverd.

*De Directeur-Uitgever der Nieuwe  
Rotterdamsche Courant,  
**H. NIJGH.***

Nieuwsblad voor den boekhandel, 13 juni 1861:

**Ingezonden Stukken. — Berigten enz.**

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* berigt dat de netto opbrengst van CREMER'S „**Op den Zolder**,” uitgegeven ten behoeve der slagtoffers van den watersnood, bedraagt de aanzienlijke som van f 2155,90.

H. Schimmel - De watersnood en de poëzy: (Een doodengerigt.) In: De Gids, jrg. 25, 1861, p. 556-579:

[http://www.dbnl.org/tekst/\\_gid001186101\\_01/\\_gid001186101\\_01\\_0019.php](http://www.dbnl.org/tekst/_gid001186101_01/_gid001186101_01_0019.php)



woon dat men zich voor het spreekgestoelte, door hem beklommen, verdringe, dat men de klanken ademloos opvange, die er vloeijen van zijne lippen, dat men hem uitbundig danke voor de onverdeelde aandacht, die hij ettelijke oogenblikken gevorderd heeft en men hem zoo gaarne schonk. 'Op den zolder' zoo spreekt ons de welluidende stem des Heeren J.J. Cremer toe, en als hij ons niets van den titel wil onthouden, dan voegt hij er bij: 'een schets, geheel ten voordeele der overstromingen *binnen* Nederland *in* 1861.' Eene ademlooze stilte! Op den zolder! en een watersnood in het verschiet! en de redenaar, getuige zoo menige voordragt, weet zoo aanschouwelijk te schetsen! 'Arie Daalhof' zoo vangt hij al keuvelend aan, 'heeft een aardig gedoei; ja dat heeft ie. Wel, mensch! wat wil je meer. Omtrent vijftien minuten gaans van den dijk af, dan zie je 't al liggen; een mooi boeren-erfje, niet waar. Zes jaar geleden werd alles nieuw opgetrokken, luchtig en netjes. Twee flinke kamers beneden, links, de keukenkamer, spek en worst in den schoorsteen; regts, boven den melkkelder de *mooije* kamer, ja wel de pronkkamer met 't servies op de "siffenjeere" en alles "na venant." Achter vindt ge een flinke deel; langs die stevige ladder klimt ge naar den zolder waaronder de kamers zijn, en boven de stallen ziet gij 't hooi, waarvan het acht stuks rundvee zoo aanstonds zijn deel weêr gaat krijgen. Buiten - een koren- en hooiberg: Jong, zoo'n gedoei!

Mooi gedoei! Maar - zomers moj' 't zien. Nou is er geen aardigheid aan, 's zomers, man! Twee juttten vlak voor de deur, peeren als vuisten! een aardig bloem- en moeshofje, links het bouwland: twee bunders, twee; maar meer nog in pacht. Hé wat zeg je?'

De spreker is vertrouwd met hetgeen hij schildert; hij heeft het lief; het behoort dan ook tot de wereld waaraan hij al zijne schetsen bijna ontleent, en in deze korte schildering geeft hij dat te kennen, en bovendien vele zijner eigenaardigheden. Wij stippen in het voorbijgaan aan, dat de opinie van zijn auditorium, reeds gunstig toen hij het spreekgestoelte beklom, zich op zeer vleiende wijze voor den redenaar heeft doen kennen bij de woorden 'gedoei', 'de siffenjeere', 'na venant' en dergelijke, welke dan ook in het Geldersch dialect van den redenaar een onmiskembaren tint van naïveteit over de geheele voorstelling verspreiden. Wij behoeven hem niet te volgen in zijne genealogie der familie Daalhof, waarvan het hoofd, een jaar geleden



'krek als Teunis Kip en Klaas Veerman' nog boerenknecht was geweest. Wij gelooven dat de familie-omstandigheden weinig tot de schets afdoen en mogen het van 's redenaars oordeel verwachten, dat hij, als hij voor de tweede maal 'op den zolder' voorleest, dit zelf zal inzien en dat gedeelte overslaan.

Wij werpen ons liever te midden der handeling, en deze is levendig en aanschouwelijk. Wij laten, echter zonder goedkeurend gemompel, de veelvuldig aangebrachte stopwoordjes en spreekwijzen, die als huismiddeltjes ter bevordering der naïveteit goede diensten doen, voorbijgaan, en zijn thans getuigen van het doorbreken van den dijk, in de nabijheid der straks geschetste boerderij.

Om het tooneel nog meer levendigheid of verwarring bij te zetten, voert de redenaar een oude moeder op, die doof is, bij de ontzettende mare en bij de inspanning van het hoofd des huizes om al de zijnen te redden, alles verkeerd verstaat en den hoorder daardoor in nog hoogere spanning brengt, daar hij elk oogenblik vreest 'de arme ouwe' te zien verdrinken.

Het zijn onschuldige kunstjes, die wij opmerken zonder ze te laken, hoewel de kunstenaar moest toonen ze niet te behoeven.

'Neen, ouwe ziel,' valt de spreker in, 'wat je ook pruttelt, daar voor den haard kunt ge niet blijven.' Toen Arie haar aan het oor schreeuwde dat het watersnood was, toen stemde ze: 'ja dat het (de koffij) zoo zoude koken,' en toen hij eindelijk meende dat haar toestand haar klaar was geworden en hij naar den zolder wees, waarheen men moest vlugten, toen, toen knikte ze rustig en sprak: 'ja zeker, God zal het keeren.' De arme, zij had nog geen dijkbreuk beleefd!

Hoe wij het den spreker noode kunnen vergeven dat hij zoo lang beidt bij hetgeen slechts een *hors d'oeuvre* is. Hoe wij de schildering mat en tevens te hoog gekleurd achten! Eindelijk naderen wij het gewichtig oogenblik. 'Daar is geen tijd te verliezen!' roept de spreker. De moeder draagt het eerst haar zuigeling naar den zolder en legt het neder op een hoop gedroogd erwtgroen; de vader - de boer - zorgt voor het vee. De karaktertrek is, gelooven we, naar het leven. Maar we gunnen ons nu geen tijd om daarover na te denken, want de watervloed wordt ons geschetst. 'Hoor, wat buldert het ginder... 't is de stortvloed die er de kolk graaft, de kolk die eeuwen zal heugen. Hoort ge dat kraken van verre... 't zijn de ijsschotsen die, stortend naar beneden, elkander breken -

woedend als ongetemde en aangeschoten roofdieren voortbrullen, om, dol in hun vaart, de muren der hoeven met hunne *ijzeren* klauwen te vernielen, de daken al krakend te verslinden en - voortgezweept door den bruischenden vloed, straks - zelf gestuit - hun volgers den killen rug nog te bieden tot voortzetting van hun verdelgenden togt.' Wij gelooven dit niet naar het leven geteekend; wij achten de voorstelling uitgesponnen en toch verward, het beeld valsch en daarbij niet in staat om ons het feit te veraanschouwelijken. Wat daarop echter volgt is beter gezien en is met kracht geschetst: het is de vlugt van het huisgezin naar den zolder. De oude moeder, Arie en Hanneke en beider kinderen zijn boven. Wat hebben zij 't koud, wat leed verduren zij, wat angst lijden zij. De spreker spint het uit tot in alle bijzonderheden. Er zal vuur worden aangemaakt, maar de lucifers zijn beneden waar het water wast. De vader waagt zich den trap af. Ze staan op den schoorsteenrand, maar het water heeft ze doorweekt. 'Daar glimt een vonk op het water. Wat - wát is het?'

'Zich weder vermannend, zoo waadt hij naar voren. Den arm strekt hij uit. Ha, God zij geprezen! Moeders stoof drijft op het water. De kool, slechts ten halve vergaan, geeft uitkomst en vreugde. Voorzigtig de test nu gevat, snelt Arie - zoo ras hij vermag - terug naar den zolder en - brand *za!* er wezen.'

De redding van die stoof is bijna even wonderdadig als de bekende en eeuwig gedenkwaardige wieg op den St. Elisabethsvloed; van naderbij gezien nog miraculeuser, want de wateren, straks geschetst als ongetemde en aangeschotene roofdieren, hadden hier nog een teerder voorwerp - een stoof in plaats van een wieg - te ontzien.

Maar het is nog niet genoeg dat de koude snerpt, dat een der kinderen begint te ijlen, terwijl een ander bitter schreit, dat de oude moeder 'door de koude bevangen achterover in haar stoel zakt' en dreigt te sterven, allen loopen bovendien gevaar om in den walm van een half verbrande wollen kous te stikken. Nog is dat alles niet genoeg, want er ontstaat brand. Nu is echter al wat menschelijke ellende heet bijeenverzameld. Goddank! dat een der verwoestende elementen is bedwongen; het water heeft het vuur gebluscht! Of de spreker zelf gevoelt dat hij zijne schildering niet verder mag voortzetten, of dat hij geene nieuwe jammeren bedenken kan en alzoo voor eentoonigheid vreest, hij laat de gordijn vallen voor zijn tafereel, en vat nog een oogenblik zelf het woord. Het is niet het beste wat hij zeide.

Gemoedelijk is hij, maar ook troostend en verklarend wat niet te verklaren is...? Misschien moet ge een Hanneke zijn, maar, al zijt ge 't ook, toch zeker niet op den zolder in dergelijke omstandigheden schuilen, om uit die woorden eenige bemoediging te putten.

Een reddingboot nog ten slotte! Het auditorium, dat meê geleden heeft, vordert het dringend. 'Daar komt redding! Man! vrouw! kinders! oude vrouw! daar komen ze! Beproefden! looft, looft dan den Heer, want zie, de nood van uw huis en het wee uwer oorden - zij het almeê tot heil *uwer* zielen - het was ook: de wekstemme Gods tot liefde voor heel het Neêrlandsche volk!'

Of de watersnood, zoo als de spreker het hier voorstelt, juist tot heil hunner zielen zal gedijen, laten wij in het midden; het tweede denkbeeld juichen wij echter van ganscher harte toe, even als het auditorium het voorzeker de gansche lezing zal doen. En waarlijk niet geheel ten onregte. De Heer Cremer wilde tot liefdadigheid aansporen, en heeft er werkelijk zijne gave aan dienstbaar gemaakt; hij wilde aansporen tot liefdadigheid door den geleden nood te schetsen, dien voor te stellen, zóó aanschouwelijk, dat misschien een ooggetuige niet zóó veel zou hebben kunnen zien en aanschouwen. De Heer Cremer heeft verschillende feiten zamengevat en niettemin de grens der mogelijkheid nergens overschreden; hij heeft zich voorgesteld tot landgenooten te zullen spreken, die zelve, op het drooge en voor den knappenden haard gezeten, niet nat en niet koud waren, en daarom een wel wat sterken prikkel konden verdragen. De Heer Cremer heeft naar onze meening zijn doel bereikt, en daartoe een nuttig middel gebezigd; zijn stemme was een wekstemme en kon dat ook zijn op de wijze zoo als zij zich liet hooren.

Het is merkwaardig, dat de auteur altijd dezelfde is, en tevens dat het zoo gemakkelijk schijnt hem na te bootsen, getuige het talrijke kroost dat zich reeds om hem heen verzamelt en hem vrij wel in schrijftrant nabij komt. Dat hij altijd dezelfde is, pleit nog niet voor een sterk sprekende persoonlijkheid, want hoe zou de nabootsing, waarop we wezen, dan zoo menigmaal gelukkig zijn? Neen, wie zijne werken gelezen, ook wie ze gehoord heeft - en dat is ten zijnen aanzien gansch niet hetzelfde - zal niet verrast worden door oorspronkelijkheid van gedachte en opmerking, door frischheid van teekening, gestempeld door eene individualiteit. Zelfs waar de verteller het waagt een oogenblik buiten den kring zijner personen te



treden, zich op een afzonderlijk standpunt te plaatsen, de groepen te overzien en dan mede te deelen hoe hij zelf ze beschouwt, en waarom hij ze heeft opgeroepen, dan blijft er van den dichter, die u straks heeft weten te boeijen, weinig meer over dan een menschenkind, even als zoo velen rondom ons. Waar schuilt dan zijne kracht?

Het bestaan van deze te loochenen is toch even ongerijmd als dat der zon, want duizenden onzer landgenooten weet hij - vooral zoo hij als zijn eigen tolk optreedt - te beheerschen, mede te slepen, in verrukking te brengen zelfs. Wat den invloed aangaat dien hij oefent, kan hij misschien bij Conscience vergeleken worden, hoewel hij voor als nog in teederheid en weekheid van gevoel, zelfs in bevalligheid van teekening dezen niet evenaart. Maar waar schuilt dan zijne kracht? In de volkomen kennis van, in zijne onverdeelde liefde tot de wereld waarin hij blijkbaar jaren verkeerde, en in de vormen die hij aan die wereld ontleende. Het zijn niet zoo zeer zijne personen, zijne menschen, die u bij ontleding boeijen, als wel het kleed dat zij dragen; niet zoo zeer de toestanden, waarin zij geplaatst zijn, als wel het landschap en de kring waarin zij leven. En dit verklaart waarom zijne verhalen zulk een hooger leven ontvangen, wanneer zij door hem, die die wereld en die menschen in al hunne eigenaardigheden zoo ten volle kent, worden vertolkt; dit verklaart het aanvankelijk geluk van zoo menig nabootser, die in diezelfde wereld geleefd, voor het minst met haar bekend is. Licht valt het de waarheid van ons beweren te toetsen. Ontdoe zijne Betuwers van het dialect, plaats hen over in de sfeer waarin wij ademen, in den kring waarin wij verkeerden, en bereken, na den blik op hetgeen ge zoo noode hebt prijs gegeven, wat ge mogt behouden. Het is waar: gij behoudt het gemoedsleven des auteurs, dat menige teedere aandoening bij u opwekt, en, waar het zich soms in de gunstigste oogenblikken als humor openbaart, een glimlach van tevredenheid te voorschijn roept; maar toch zult ge veel hebben prijs gegeven. En dat erkennen we gaarne; want pogen we ons ook rekenschap te geven van den aard van 's Heeren Cremers gave, gering schatten doen wij die waarlijk niet, en evenzeer als we hem met voordacht aan de spitse plaatsten van de watersnoodliteratuur, wijzen wij hem in onze schatting eene goede plaats ook onder onze niet-watersnood-lievende poëten aan.

Maar een ander redenaar treedt voor ons op om den wille van den watersnood; hij zal echter van dezen slechts met een enkel woord

Algemeen handelsblad 10 februari 1871:



Brinkman, 1878:

- Cremer** (J. J.), Nieuwe Over-Betuwsche vertellingen. Leid., A. W. Sijthoff. 1866. gr. 8o. f 2,90.  
 — Novellen. Leiden, A. W. Sijthoff. 1871. gr. 8o. 2,90.  
 — Novellen en vertellingen. (Kees Springer in en buiten de kerk. — Zes schetsen in ééne lijst. — Een winteravond.) Leiden, A. W. Sijthoff. 1873. post-8o. 0,50.  
 — Novellen en vertellingen. II. (Arme Samuel. — Op den zolder. — Wat vader Harmen vertelt. — Naar omhoog. — Het jawoord.) Leid., A. W. Sijthoff. 1873. post-8o. 0,50.  
 — Novellen en vertellingen. III. (Portretten, Tonen in den nieuwjaarsmorgen. Wat ik hoorde en zag in den spoorwagen en binnen de wachtkamer. — Driemaal gezien.) Leiden, A. W. Sijthoff. 1873. post-8o. 0,50.

Multatuli - Verspreide stukken, 1879.

Ja, wanneer men 't doen kon als CREMER! Ik heb de schets: »*Op den zolder*» vóór me liggen. Maar gelezen heb ik die niet, en ik zal die niet lezen. Ik ben tot het besluit gekomen nooit iets van CREMER te lezen, nadat ik kennis had gemaakt met z'n »*Pauweertje*» dat me verdrietig maakte omdat het fictie is. Want ik vraag my af welke kleine plaats er overblyft voor waarheid in de harten der lezers, als er zooveel sympathie kan worden opgewekt door 'n verzinsel? O, die prostitueerende en geprostitueerde kunst van den romanschryver! Als den heer CREMER eenmaal — god beware hem, wensch ik! — 'n dieptreffende wond werd geslagen, zou niemand gelooven aan de oprechtheid zyner smart. De jammerkreet van den mensch zou onopgemerkt wegsterven, omdat ieder zich den toon zou herinneren, dien de artist wist aantetslaan, en ikzelf acht me by 't aanschouwen van 'n werkelyk gebeurde ramp, niet in-staat tot dieper meegevoel dan de aandoening die me bezielde by den dood van 't boerejongetje

De volksvriend, 28 oktober 1880:

DE VOLKSVRIEND... \$2 PER YEAR IN ADVANCE... DEEL VAN DE VERVOLGING...

Overbreuwsche Norellen... Om den Zolder... Op den 28 Oct.

doorwaak, terwijl zij zich telkens moet gevoelen om wakker te blijven...

den jongen Pritmore in gerechtigd Raad een wief? Prits Rodewijde...

Olds voor Hagers... PAUL EN BOUZI CITY & CO.

WAGNER, MILLER & ST. PAUL & CO... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

VERVOLGING VAN DE VERVOLGING... VERVOLGING VAN DE VERVOLGING...

En die nacht vol verwerking... En die nacht vol verwerking...

Maar nu, als de zonne nu mede aldaar... Maar nu, als de zonne nu mede aldaar...

Wat is dat van verre... Wat is dat van verre...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Wat is dat van verre... Wat is dat van verre...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...

Arts Dhallor? Arts Dhallor?... Arts Dhallor? Arts Dhallor?...



Zo wordt op het niveau van de literaire communicatie de broederlijke nationale band bevestigd: de lezer en schrijver communiceren met elkaar als gelijken. Daarbij ‘spreken’ ze over de hoofden van een derde partij heen: de bevooroordeelde voor wie geld werd ingezameld. We kunnen aannemen dat die laatste vaak tot een lagere klasse behoorde, die niet of nauwelijks liefdadigheidsbundeltjes aanschafte. De kopers behoorden, net als de publicisten, tot een relatief gegoede stand van burgers. In de literaire communicatie werd niet alleen de gelijkheid tussen de burgerlijke auteur en zijn lezer bevestigd, maar ook de maatschappelijke hiërarchie: de gegoede partijen waren samen in staat om voor de getroffen en te zorgen, maar die had in de bemoeienis over het algemeen geen stem. Niet voor niets werd in voor- en nawoorden soms expliciet benadrukt dat het boekje niet voor getroffen zelf bedoeld was, zoals in het naschrift bij J.J. Cremers *Op den zolder* (1861): ‘Waarde en niet door den watersnood beproefden Lezer’.<sup>14</sup>

In voor- en naschriften wordt de band met het burgerlijke leespubliek dus on-dubbelzinnig aangehaald. Zij waren het die door de boekjes moesten worden aangesproken om gul te geven. Er waren twee conventionele technieken die daartoe werden ingezet. In het zojuist genoemde *Op den zolder* wordt vooral ingespeeld op het gevoel van de lezer: ‘Schoot mijne verbeelding in menig opzigt tekort waar

---

<sup>13</sup> W. van den Berg, P. Couttenier, *Alles is taal geworden. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1800-1900*. Amsterdam 2009, p. 547.

<sup>14</sup> J.J. Cremer, *Op den zolder. Eene schets*. Rotterdam 1861, p. 27.

Historische letterkundeonderwijs in de 21e eeuw: Een onderzoek binnen het schoolvak Nederlands naar historische letterkundeonderwijs in de bovenbouw van het vwo ter bevordering van de bewuste geletterdheid van de leerling door Kyra Willemsen. Utrecht : Universiteit Utrecht, 2017. Iii, 79 p. afb. Masterscriptie door Kyra Willemsen. Utrecht Universiteit Utrecht, 2018. Iii,79 p. Betreft Op den zolder.

<https://dspace.library.uu.nl/bitstream/handle/1874/352364/K.%20Willemsen%205567211%20-%20Historische%20letterkundeonderwijs%20in%20de%2021e%20eeuw.pdf?sequence=2&isAllowed=y>

Uit het empirische onderzoek blijkt dat leerdoelen en vaardigheden die passen bij de bewuste geletterdheid bevorderd kunnen worden met onderwijs in historische letterkunde. In een korte lessenserie over liefdadigheidsliteratuur gingen 25 leerlingen uit 4 vwo aan de slag met de invloed van de taal op de lezer. Aan de hand van het boek *Op den Zolder* van J.J. Cremer kwamen de leerlingen erachter wat het effect van talige en literaire principes is op de lezers van de tekst. De 25 proefpersonen gaven naar aanleiding van de lessenserie aan dat zij in de lessen literatuurgeschiedenis werken aan het verbeteren van hun taalvaardigheid, kritisch naar teksten en taal leren kijken, leren door samen te werken met klasgenoten en leren dat thema's uit de literatuur raakvlakken hebben met thema's in de media.

Tijdens de lessen staat het werk *Op den zolder* van J.J. Cremer uit 1861 centraal. Dit werk valt onder liefdadigheidsliteratuur en is uitgekomen na de watersnood in 1861 in Gelderland. De lessenserie heeft de volgende doelen:

1. De leerling kan aangeven op welke manier taalgebruik een beroep doet op de emoties van de lezer in het werk *Op den zolder* van J.J. Cremer uit 1861.
2. De leerling kan aangeven dat het belang van J.J. Cremer met het schrijven van *Op den zolder* zich uit in de gekozen literaire stijl, procedés en personages.
3. De leerling kan kritisch reflecteren op de verschillen (historisering) en overeenkomsten (actualisering) als het gaat om liefdadigheidsoproepen in literatuur en moderne media.

Deze drie doelstellingen komen voort uit de eisen die ik heb gesteld aan de lessenserie. In de lessen krijgen de leerlingen een beeld van de situatie in Gelderland in 1861, lezen zij een historische tekst en bestuderen zij wat de schrijver met deze tekst wil bereiken, onderzoeken zij welke talige en literaire principes de schrijver inzet om invloed uit te oefenen op de lezer en passen zij deze principes zelf toe

30

#### Les 1 – historiseren

In de eerste les speelt historisering een rol, omdat de leerling kennismaakt met een historische gebeurtenis die veel invloed heeft gehad: de watersnood in 1861. In deze les laat de docent twee filmfragmenten zien over de gebeurtenis en geeft zij de leerlingen achtergrondinformatie. In een van de filmfragmenten komt het begrip ‘liefdadigheidscultuur’ aan bod. Dit begrip wordt in de klas besproken en de leerlingen denken na over voorbeelden van liefdadigheidscultuur die zij kennen. Na het bekijken van de filmfragmenten en het onderwijsleergesprek ontwerpen de leerlingen in tweetallen een kleine advertentie die te plaatsen is op het internet voor een inzamelingsactie voor de slachtoffers van de watersnood. Deze advertentie moet mensen activeren op deze advertentie te klikken en geld te doneren. De leerlingen krijgen niet te horen hoe ze dit het beste kunnen doen. Vervolgens krijgen de leerlingen in hun tweetal vier krantenadvertenties uit 1861 over *Op den zolder* te lezen. De leerling moet nadenken over wat voor tekst *Op den zolder* zal zijn en waarom de tekst geschreven en gepubliceerd is. De leerling verwoordt zijn gedachten hierover op papier. Als afsluiting van de les benoemen de leerlingen de verschillen en overeenkomsten tussen hun eigen advertentie en de advertenties uit de krant.

#### Les 2 – verdiepen in de tekst

De tweede les is een blokkur en bestaat dus eigenlijk uit twee lessen. In de tweede les leest de docent een aantal fragmenten voor uit *Op den zolder*. De leerlingen krijgen allemaal een eigen kopie van de tekst en lezen mee. Het belangrijkste element van dit blokkur is dat de leerlingen onderzoek gaan doen in groepen van vier (één groep van vijf). De leerlingen gaan aan de slag met de volgende vraag: ‘Op welke manieren probeert J.J. Cremer het schrijfdoel te bereiken?’ In deze les werken de leerlingen in expertgroepen: twee groepen buigen zich over het woordgebruik, twee andere groepen bestuderen de beschrijving van de personages en de twee laatste groepen gaan in op de weergave van de gebeurtenissen en de verhaallijn. De leerlingen maken zelf de keuze in welke groep ze gaan zitten en kiezen daarmee dus waar ze zich in willen verdiepen. Na deze groepsopdracht worden de groepen door elkaar gehusseld en wordt de kennis uit de expertgroep uitgewisseld met leerlingen uit andere groepen. De leerlingen denken na over de invloed die de tekst op de lezers zal hebben gehad en hoe de drie onderzochte (literaire) elementen hier een rol in hebben gespeeld.

### Les 3 – actualiseren

In de laatste les maakt de docent de koppeling naar oproepen tot liefdadigheid in moderne media. De klas bestudeert een hedendaags voorbeeld, de laatste grote tv-show van Giro 555. De leerlingen maken een vergelijking tussen het tv-programma en de tekst *Op den zolder*. Met alle kennis die de leerlingen in de lessen hebben opgedaan moeten ze nu zelf aan de slag: in de groep van vier schrijven de leerlingen een korte tekst als oproep om geld te doneren voor een goed doel. Dit goede doel is voor iedereen hetzelfde: de hongersnood in Zuid-Soedan. Over deze ramp hebben de leerlingen net fragmenten gezien. De tekst moet activerend zijn, emoties kunnen oproepen, maar tegelijkertijd zo betrouwbaar mogelijk zijn. De leerlingen letten op: de verhaallijn, de woordkeuze, de beschrijving van personages. Iedere groep draagt zijn oproep voor voor de rest van de klas. Tijdens het voordragen luistert het publiek geconcentreerd: iedereen mag namelijk geld doneren aan het einde van de les. Dit gaat als volgt: de leerlingen krijgen per groep vijftwintig euro aan gekopieerde briefjes van vijf euro.

31

Dit geld mogen de groepen doneren aan andere groepen. Ze mogen al het geld aan één groep doneren of het geld naar keuze verdelen. De leerlingen moeten dus bepalen wie de vaardigheden het beste hebben toegepast.

De lessen zijn ontworpen voor de vierde klas van het vwo. Het onderzoek is uitgevoerd op osg Hugo de Groot in een klas met 25 leerlingen. De lessen zijn gegeven op 16, 17 en 18 mei 2017.

#### 4.1.2 Verantwoording keuzes

Voor de lessenserie heb ik ervoor gekozen om de tekst *Op den zolder* een prominente rol te geven, net als het thema liefdadigheid. De tekst leent zich goed voor een lessenserie rondom bewuste geletterdheid, omdat *Op den zolder* een duidelijk doel dient. Zo staat in het naschrift: 'Maar O! Geef weder en méér indien de roepstem om hulpe blijft klinken: denk nimmer dat het *te veel* wordt.' Cremer dankt de lezer hartelijk voor het kopen van het boek en daarmee voor de donatie, maar wil liever dat de lezer nog meer geld doneert. In zijn verhaal doet hij een beroep op de emoties van de lezer om zo zijn doel te bereiken. Talige en literaire principes spelen hierbij een rol. In het kader van bewuste geletterdheid past het om leerlingen hier onderzoek naar te laten doen. Het thema 'liefdadigheid' is daarbij een thema dat in de huidige cultuur nog steeds bekend is. De liefdadigheidscultuur is niet alleen te vinden in de vorm van literatuur, maar heeft in de moderne media allerlei verschijningsvormen. Door de leerlingen met het thema 'liefdadigheid' – dat nog steeds bekend is – aan de slag te laten gaan, overbrug je voor een deel de afstand tussen de leerling en *Op den zolder*. Ook bereid ik de leerlingen voor op het lezen van de tekst om de afstand te kunnen overbruggen: de leerlingen krijgen eerst krantenadvertenties te lezen en maken een voorspelling. Tijdens het (voor)lezen van de tekst hebben de leerlingen een opdracht. Op die manier zijn ze tijdens het lezen en luisteren actief bezig.

Ik heb ervoor gekozen de leerlingen in expertgroepen te laten werken. De werkvorm is een activerende werkvorm en zorgt ervoor dat de gedachtegang van de leerling belangrijk is in de les. Doordat de leerlingen na hun onderzoek de resultaten moeten presenteren in een andere groep is de kans op 'meeliften' zo klein mogelijk. De opdracht in de expertgroepen doet een beroep op inzicht en begrip en stimuleert daarnaast de meta-cognitieve (taal)vaardigheden. Voor de proefgroep geldt dat dit de eerste keer is dat ze een literaire tekst op deze manier benaderen.

De laatste opdracht is het schrijven en voordragen van een eigen tekst. Deze opdracht is belangrijk, omdat ik eerder heb aangegeven dat opgedane kennis moet worden toegepast. Tijdens de opdracht in expertgroepen gaat er veel aandacht uit naar inzicht en begrip, maar niet naar toepassing. De opdracht is daarnaast leerlinggericht en actualiserend. Voor deze opdracht geldt ook dat er een beroep wordt gedaan op de meta-cognitieve (taal)vaardigheden van de leerling.

#### 4.1.3 Lesmateriaal

De PowerPointpresentatie en de opdrachtbladen zijn opgenomen in de bijlagen bij dit onderzoek.



heeft met het taalgebruik van de schrijver aan de slag te gaan. Deze leerlingen hebben op taalkundig gebied onderzoek gedaan. Zo vonden de meeste groepen het gebruik van vele adjectieven opvallend. Daarnaast leerden ze over stijlfiguren en benoemden ze hyperbolen en metaforen die volgens hen een beroep deden op de emoties van de lezer. Wanneer alle groepen onderzoek hadden gedaan naar het taalgebruik in *Op den zolder* had de score van deze stelling wellicht hoger geweest bij de eindmeting.

reageerden met 'mee eens' of 'beslist mee eens'. In de 0-meting was dit nog anders, toen zes leerlingen 'oneens' invulden en acht 'neutraal'. Ik vind het jammer dat niet meer leerlingen hebben aangegeven dat historische teksten ook actueel kunnen. We hebben immers de vergelijking gemaakt tussen *Op den zolder* van J.J. Cremer en de laatste grote donorshow op televisie. Wellicht heeft de bespreking over zowel de overeenkomsten als de verschillen ook een contrastwaarde laten zien. Deze contrastwaarde lijkt niet zozeer van toepassing op de inhoud van de bronnen, omdat de leerlingen tijdens de eindmeting aangaven dat thema's uit de literatuur raakvlakken hebben met thema's in de media.

#### 4.2.4 Resultaten van de semi-open vragen

Naast de twaalf stellingen heb ik de leerlingen ook drie vragen gesteld die deels open zijn. Deze vragen heb ik wederom niet aangepast tussen de 0- en eindmeting. Ik heb de leerlingen de volgende vragen gesteld:

- Denk je dat schrijvers van literaire teksten ook een schrijfdoel hebben zoals schrijvers van zakelijke teksten een schrijfdoel hebben? Ja / nee, want
- Denk je dat het belang van een schrijver voor het schrijven van zijn boek of literaire tekst invloed heeft op zijn/haar woordkeuze in dat boek of die tekst? Ja / nee, want
- Denk je dat het belang van een schrijver voor het schrijven van zijn boek of literaire tekst invloed heeft op zijn/haar beschrijvingen van personages en gebeurtenissen in dat boek of die tekst? Ja / nee, want

ene tekst gebruik je andere woorden dan bij de andere tekst.' Voor de eindmeting geldt dat bij de tweede vraag veel voorbeelden zijn gegeven: 'Metaforen zorgen ervoor dat je verhaal spannender wordt', 'Als je mensen wilt overtuigen heb je meestal een specifieke woordkeuze net als bij *Op den zolder* waarin veel bijvoeglijke naamwoorden worden gebruikt', 'In *Op den zolder* worden veel zielige woorden gebruikt.' Ook geven leerlingen aan dat woorden bepaalde emoties kunnen opwekken en dat de woordkeuze effect heeft op de opvatting van de lezer. Deze voorbeelden van antwoorden geven een bepaalde ontwikkeling aan. Hier moet ik bij opmerken dat ook bij deze vraag nog antwoorden staan die erg globaal zijn.

Zes leerlingen hebben bij de derde semi-open vraag geen antwoord gegeven tijdens de 0-meting. De leerlingen die uitleg hebben gegeven geven vooral aan dat het belang van de schrijver van invloed is op zijn/haar beschrijvingen van personages en gebeurtenissen, omdat de schrijver de eigenschappen van de personages en het verloop van de gebeurtenissen bepaalt en/of omdat deze beschrijvingen essentieel zijn voor het bereiken van het doel. In de eindmeting staan wederom zeer

Opbrengsten	Verbeterpunten
1. De lessenserie was leuk, leerzaam en wordt beoordeeld met cijfers tussen de 6 en 8.	1. Het zelf lezen van delen van <i>Op den zolder</i> was nog lastig. Het had fijner geweest om alles samen met de docent te lezen.
2. De leerlingen zijn zich bewust van de invloed	

**En als ik dat wilde bereiken, heb ik dat dan bereikt?**

Kishen: Je ziet het sneller. U zei bijvoorbeeld iets over bijvoeglijke naamwoorden. Als u dat niet had gezegd dan leek het gewoon normaal. Zeg maar, je leest bijvoorbeeld het woord catastrofaal. Als je niet weet dat taal manipuleert dan denk je: het is gewoon een woord. Maar als je het wel weet dan snap je wat dat woord doet.

**Denk je dat *Op den zolder* daarin heeft kunnen bijdragen?**

Kishen: Als een voorbeeld, denk ik.

Martijn: Mmm. Ja, voor zover ik weet, heeft het wel een impact. Als het een ongeloofwaardig verhaal was dan behaalt het zijn doel niet.

**Vond je dit dan een onrealistisch verhaal?**

Martijn: Nee, dit kwam heel realistisch op me over.

Lotte Jensen – Crisis en catastrofe. Amsterdam: University press, 2021:

Multatuli excuseert zich in zijn uitgave voor slachtoffers van overstromingen in Nederlands-Indië ervoor dat hij meedoet aan de watersnooduitgaven. Er zijn er zoveel dat variatie onmogelijk is, dus zijn ze afgezaagd en voorspelbaar, en een schrijver kan eigenlijk niets nieuws brengen. Hij demonstreert dat door het populaire watersnoodverhaal *Op den zolder* van J.J. Cremer tot op de bodem af te breken. Kritiek dus op de hoeveelheid en op het gebrek aan originaliteit.<sup>37</sup>

Een ander kritiekpunt tref ik aan in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*. Lang niet alle liefdadigheidsuitgaven die naar buiten komen met becijferingen of statistieken kloppen. De recensent die een uitgave beoordeelt van een boekje voor acht

---

35 De Génestet publiceerde het gedicht eerst anoniem in het tijdschrift *Nederland* (1861, 171-176) en een overdrukje daarvan verscheen apart: [P.A. de Génestet], *Aan de watersnood-poëten. Uitgegeven ten voordeele der overstromden, en in het belang der kunst. Door de Schim van Braga* ([Amsterdam, J.C. Loman], 1861). Na zijn dood kwam het in *De dichtwerken*.

36 Ik ontleen dit voorbeeld aan Jensen, *Wij tegen het water*, 23-24.

37 Zie hiervoor Ham, 'Het gebod of het genot'; Multatuli, *Wijs mij de plaats waar ik gezaaid heb! Uitgegeven ten behoeve der noodlijdenden door de overstroming in Nederlandsch Indië*. Rotterdam: H. Nijgh, 1861.

Laatst bijgewerkt: 6 augustus 2021.

[www.jacobcremer.nl](http://www.jacobcremer.nl)